

MEYXOŞ ABDULLAH

ÇƏKİ DAŞI...

(hekayə)

O, atamın anası idi. Onu hamımız "nənə" deyə çağırırdıq. Ağılimız kəsənə qədər onun adının nə olduğunu bilməmişdik. Elə zənn edirdik ki, onun adı elə əzəl-binədən Nənədir. Evdə təkcə atam ona "bacı" deyirdi. Atamın ona nəyə görə "bacı" dediyini hələ indinin özündə də anlaya bilməmişəm.

Ona "nənə" dediyimizə görə öz anamızı adıyla çağırırdıq. Anamız isə bundan bərk hirsleşən: "Heç olmasa həyəət-bacaya adam gələndə məni adıyla çağırmayın, ay sizin boynunuz sınmasın", deyə bizi danlayardı.

Lap böyük olana qədər elə bilirdik ki, bizi dünyaya qoca nənəmiz gətiribdir. Öz anamıza o qədər də qanımız qaynamazdı. Çünki o, həm bizi danlayırdı, həm də çox vaxt iş-güc görəndə deyirdi. Ona görə də, bir dərd-sərimiz olanda sözüümüzü nənəmizə deyirdik. Anamızı da istəyirdik, amma nənəmiz qədər yox, nənəmiz bizim üçün çox şirin idi.

Çox sonralar öyrəndik ki, nənəmizin adı Ağca imiş. Qonum-qonşu, qohum-əqraba ona "Ağca nənə" deyərdilər. Kənddə hamıdan yaşlı idi. Onun yaşlıları çoxdan dünyasını dəyişmişdilər. Həddən artıq göycək arvad idi, üz-gözündən nur tökülürdü. Allah onu, elə bil xoş gündə, xoş saatda yaratmışdı. Ağ, bir azca uzunsov sifəti, nazik qaşları onu elə gözəl göstərirdi ki... Geyim-kecimi nirdə olsa da, həmişə tər-təmiz olardı. Paltarlarının cırıq-sökük yerlərini elə səliqə ilə tikib, yamayardı ki, vurulmuş yamaq həmin paltara, sanki bir az da yaraşlıq verirdi. Üst-başından həmişə güləb iysi gəlirdi. Başımızı onun dizinin üstə qoyub mürgüləyəndə, hardasa güllü-çiçəkli sehirli bir aləmə düşmüş kimi özümüzü hiss edirdik.

Üstü xırda, güllü köynəyinin yaxası boğazına qədər düyməli olurdu. Yayın, lap cırramasında belə yaxasının düymələrindən heç bircəciyini də açmazdı. Adam ona

baxanda darıxardı, elə bilərdi ki, o güclə nəfəs alır. Uzun, taxtalı tumanı ayağının altında yerlə sürünərdi. İş görəndə zaman isə, tumanının ətəyini dürgələyib qurşağına elə keçirərdi ki, elə bilərdin əyninə enlibalaq şalvar geyinibdir. Yaşı səksəni haqlasa da, çox gözəl qədd-qaməti vardı. Ayda bir dəfə saçlarına xına qoyduğundan, çox da uzun olmayan seyrək saçları qıp-qırmızı rəngdə olardı. Saçlarının qırmızılığı ağ, nazik sifətinə elə yaraşlıq verirdi ki...

Həmişə qəmli görünərdi, onun gülməyini heç xatırlamıram. Həyəət-bacada dolananda, iş-güc görəndə də fikirlil olardı. Elə bil, dünyanın bütün dərd-sərini nənəmiz çəkirdi. Bəzən dəqiqələrlə gözlərini bir nöqtəyə dikib, elə dərin fikirə gedərdi ki, elə bil qızıl dolu gəmiləri deryada qərqlubdur. Fikirdən ayılanda da, elə dərindən köks ötürərdi ki, arvadın quru sinəsi az qalırdı ki, qalxıb çənəsinə toxunsun.

Ayda, nüdrətdə bir dəfə hirsleşərdi. Onda da ev adamlarından hansısa qəbaətli bir iş tutanda. Yazıq arvad hirsini həmin adama deyil, özünə tökərdi. Görərdin, həmin günü çörək yeməzdi. O çörək yeməyəndə də, elə bilərdik, bu dəqiqə dünya tar-mar olub dağılacaqdır. Biz uşaqlar hələ evin bir küncünə çəkilib xısın-xısın ağlayardıq. Bu halmıza dözməyib süfrəni salar, bizim yeməyimizi qablara çəkib: "siz yeyin, mən də yeyəcəyəm", deyərdi.

Onun bu sözlərindən sonra başımızı aşığa salıb, xımir-xımir yeməyimizi yeyərdik. Amma sonradan baxıb görərdik ki, nənəmizin özünə çəkdiyi yemək süfrənin bir qırağında qalıb, soyuyaraq buza dönübür.

Gözütox arvad idi, heç bircə dəfə də görmədik ki, özü üçün ürəyi istəyən bir yeməyi bişirib yesin. Həmişə özünə hamıdan az yemək çəkərdi, amma elə şirin-şirin yeyir-

di ki, adam ona baxanda yenidən iştahı açıları. Yemək üstünə gələn qonum-qonşuya, uşaq-muşağa həmişə öz yeməyindən pay verərdi və məcbur edərdi ki, o yeməyi mütləq yesin.

Uşaq vaxtlarımız idi. Evimiz yol qırağında olduğuna görə hər an çağırılmamış bir qonaq peyda olardı. Bir gün də belə vaxtların birində, günorta vaxtı yemək yeyirdik. Hamı yeməyini yeyib qurtarsa da, mən qabımda olan bir tikə ötlə mıcıllanırdım. Əti gah o tərəfə, gah da bu tərəfə aşırıraq onu iştahla yeməyə hazırlayırdım. Elə bu vaxt bizim evdən evləri bir-iki ev o tərəfə olan Zəri arvad qapını açıb içəri girdi. Onun belində bir kötməcə qız uşağı da vardı. Uşaq yun adyal şalla möhkəm-möhkəm arvadın belinə sarınmışdı.

Zəri arvad evə girən kimi uşağı belindən açıb yerə qoydu. Uşaq yerə qoyulan kimi iməkləyə-iməkləyə mənim qabıma tərəf cumdu. Mən qabı ikiəlli qamarlayıb, dirşeyimlə uşağı kənara itələdim. Uşaq çox sırtıq uşaq idi. Məndən əl çəkməyərək paltarımın altına yapışdı ayaq üstə durdu və yenə də qaba tərəf əl uzatdı. Bu vaxt nənəm yaxınlaşdı qabdakı o bir tikə əti götürüb uşağın əlinə verdi. Qarınqulu uşaq əti göydəcə qapıb ağzına basdı və başladı yeməyə. Elə bildim bədənimdən qoparılmış ətimi yedi o uşaq. Mən elə bərkədən hönkürdüm ki, səsimə evdəkilər hamısı diksindi. Nənəm ehmalca gəlib mənim qolumdan yapışdı və dartıb evdən bayıra çıxartdı.

-Sənə neçə dəfə demişəm ki, qabağına yemək gəldi tez ye, yoxsa qonun-qonşu uşağı gəlib yeyər. Bax, canın da var, indi ye azarımı...

O hadisənin üstündən gör neçə bir müddət keçib, mən indinin özündə də, istər məclisdə olsun, istərsə də evdə hamıdan qabaq yeməyimi yeyib qurtarıram.

Nənəm aclıq illərini gördüyünə görə çörəyin necə böyük nemət olduğunu bilirdi. Həmişə də deyirdi: "Allah sizə o günləri göstərməsin. Adamlar az qalırdılar ki, lap bir-birlərinin ətinə də yesinlər. Tərə-mərə yeməkdən adamın içi də üzölmüşdü".

Biz uşaq idik, aclıq illərini görməmişdik. Ona görə də, onun nə dediyini qədərincə anlaya bilmirdik. Bizə elə gəlirdi ki, nənəmiz bizə nağıl danışır.

Sakitliyi çox sevirdi. Qonum-qonşu bir dəfə də olsun onun ucadan danışdığını eşitməmişdi. O, az danışardı. Bir söz deyəndə də, adamı yanına çağırır, əlini ehmalca onun çiyinə qoyaraq, az qala qulağına pıçıldaymış kimi sözü deyirdi. Onun sözləri o qədər sehriydi ki, elə bil adamın qulağına dua oxuyurdu.

Anam bizi danlayıb, dansayanda nənəmiz harayımıza yetər və əlini ağzının üstə qoyub: "Ay bala, səsin özünə xoş gəlməsin. Bir az yavaş danış, yoldan ötən olar", deyirdi. Onun bu sözlərindən sonra evdə sakitlik yaranardı.

Çox təmizkar arvad idi, stəkan, nəlbəkini, qab-qacağı ocaqdan götürdüyü küllə, o qədər sürtüb, təmizləyirdi ki, qab-qacaq onun əlində par-par parıldayardı. İllah ki, stə-

kanları yuyanda. Qərribə stəkan yumağı vardı onun. Barmaqlarının qoşalaşdırıb stəkanın içinə salar və onu sağa-sola fırladardı. Tər-təmiz yuyulmuş stəkan onun əlində elə xartılıyla səs çıxarırdı ki, elə bil kim isə rəndə ilə taxta yonurdu. O səs hələ indinin özündə də qulaqlarımdan getməyibdir. Səliqə, səhmana o qədər fikir verən idi ki, hətta, həyətdəki itin yalağını da sürtüb, təmizləməmiş ora yeməkdən, yaldan tökməzdi.

İki otaqlı, bir də uzun, dar dəhlizi olan birmərtəbəli evimiz həmişə səliqəli olardı. Ayda bir dəfə evi, eyvanı sarışırə deyilən və kəndin kənarındakı qayalıqdan daşıyıp gətirdiyi sarı rəngdə olan torpaqla şirələyirdi. Göy ot, xırda saman qarışıqla hazırladığı və bir neçə gün qıvcırdıqdan sonra araya-ərsəyə gələn palçıqın iyi adama elə xoş gəlirdi ki.

Novruz bayramında isə ağşirə deyilən palçıqı bir az da hil qatıb ev-əşiyin divarlarını suvayardı. Ağ şirəylə suvanmış ev elə gözəl görünürdü ki... İllah ki, yay vaxtları pəncərədən süzülüb evə düşən gün işığın qızılı şüaları divarın ağ rəngini bir az da ecəzkar göstərirdi. Ayağımızın altındakı həsirdən, palazdan qalxan narın toz dənəcikləri pəncərədən düşən günəş şüasının altında sanki xırda kəpənəklər kimi uçurdu. Biz uşaqlar sıraya düzülərək ağzımızı geniş açıb o qızılı şüanı, guya uda-uda pəncərəyə qədər bir-birimizi itələyərək basırıq salardıq. O vaxta qədər ki, hansımızın başına, dəyib pəncərənin şüşəsini sındırana kimi. Ondan sonra xurd düşüb kırımışca evin künc, bucağında oturub, səbirsizliklə cəzamız veriləcəyini gözləyirdik.

Bəxtimiz onda çəkirdi ki, bu cəzanı bizə nənəmiz verirdi. Ya, odun daşıtdıracaqdı, ya tövlənin arxasındakı mal peyinini bostan yerinə yaydıracaqdı, ya da ki, evin banına çıxardıb illərlə qalaqlanmış göyərçin, sərçə zılını süpürtdürəcəkdə.

Nənəm üçün fərqi yox idi, pəncərənin şüşəsini kim sındırırdı. Cəzanı hamımız çəkməli idik. Onun bu cəza üsulunu illər sonra hərbi xidmətdə olarkən anladım. Kazarmanın şüşəsini kimsə sındırmışdı. Şüşəni sındıran əsgər əməlini boynuna almaq istəmirdi. Onun qəbahətini görənlər isə, əsgər yoldaşlarını satmaq istəmirdilər. Ona görə də, bütöv bir polk səhərə qədər yatmayıb, ayaqüstə yuxusuz qaldıq. Mən onda anladım ki, mənim savadsız nənəm, dünyaya meydan oxuyan sovet generallarından da çox bilirmiş...

Ağca nənəmizin gecə nə vaxt yatıb, səhər nə vaxt oyandığını heç birimiz görməmişdik. Heç bircə dəfə də onun yatıb yuxuya qaldığının şahidi də olmamışdıq. Yuxudan ayılındı onu həyə-t-bacada ora-bura vurxunan görürdük. Adəti idi, sübh tezdən hamıdan qabaq yerindən qalxar, dəstəmazını alıb, namazını qılırdı. Onun pıçılıyla dediyi sözlər, etdiyi dualar, elə bil qeybdən gələn siri-li-sehirli sözlər idi. Hər kəlməsi adamı ovsunlayırdı. Dua edən zaman həmişə ağlayırdı. Yanağından süzülən göz

yaşları çənəsində gilələnər, sonra da damcı-damcı dizlərinin üstə tökülərdi. Tək-tək hamımıza dua edərdi. Dərd-bələdan uzaq olduğumuz üçün Allaha yalvarardı. Dualarının sonunda isə özünə dua edərdi. Özünə etdiyi dua çox qəribəydi. Deyərdi: "İlahi, səndən çox ömür istəmirəm, verdiyin bu ömürə də şükür. Amma mənim axırımı xeyirli et, məni dilsiz, ağızsız, əlsiz-ayaqsız edib kimsəyə möhtac etmə. Məni ayaqüstə öldür, yorğan-döşək möhtacı etməyin".

Çox imanlı arvad idi bizim Ağca nənəmiz. Əl-ayağı bərəkətliydi. Əlini nəyə vursaydı o şeyə Allah o qədər bərəkət verərdi ki.

Qapıda mal-qaramız çox idi. Mal-qaranın sağılması, yerbəyer edilməsi onun əlindən gəlib gedərdi. Həftədə iki dəfə nehrə çalxayardı. Nehrənin suyunu da sübh tezdən gedib kəndin yuxarı başındakı "Alçalı" bulaqdan gətirərdi. Bulağa, camaat yuxudan oyanmamış, səhərin gözü çırtlayanda gedərdi. Deyərdi ki, nehrənin suyu gərək bulağın əl dəyməyən ilk suyu olsun ki, yağı bol düşsün. Nehrəni də özü çalxalayardı. Qoyun dərisindən olan bir parça yunlu dərinə nehrənin altına atardı ki, nehrəyə daşdan-zaddan ilişib bir xətər toxunmasın. Heyva budağından bir çubuğu da vardı, həmişə əldəyməz bir yerdə, təmiz parçanın arasında saxlardı. Nehrə çalxalayarkən arada o çubuğu nehrənin "gülə" yerindən içinə salar və yağın düşüb-düşməməsini yoxlayardı. Necə ki, çubuğun hər tərəfinə yağ yapışdı, onda bilərdi ki, nehrə hazırdır. Qabaqcadan yuyub hazırladığı vedrə, ləyənə boşaldardı nehrənin ayrıranını. Ayrıranın üzərində topa-topa üzən yağ yığıb, ovucular ayrıca qaba qoyardı. Gözləyərdik, nehrənin yağ hazırlayan kimi biz uşaqlar da hərəməz əlimizə bir parça çörək alıb nehrənin yanında boy sırasıyla düzülərdik.

Əlimizdəki çörəyin üstünə yağ elə səliqə ilə yaxardı ki, elə bil, adamın ürəyini qıdıqlayardı. O yağ-yaxmacı dünyanın ən şirin matahı idi bizim üçün. Nehrə çalxalanarkən onun ağzına bağlanmış sələdən qopan "gup-gup" səsləri hələ də qulağımdan getməyibdir.

Heç yadımdan çıxmaz. Bir dəfə nənəmin yuyub, təmizləyərək qurumaq üçün çəpərin yanına, xəlvət bir yerə qoyduğu nehrəni daşla vurub sındırdım. Elə bil nehrəni yox, arvadın ürəyini çilik-çilik etdim. Nehrənin paralanıb, iki yerə bölündüyünü görəndə arvad dizə çöküb hönkürdü və bircə bu sözləri dedi:

-İgid öləsən səni, bala.

Nənəmin mənə etdiyi qarğış kefimə dəymişdi. Günahım böyük olsa da, qəlbimdə ondan küsmüşdüm. Atam səhəri gün təzə nehrə alıb gətirəndən sonra nənəmin üzünün qırışığı açıldı və günorta yemək zamanı başımı aşağı salıb, dodaqlarımı sallayaraq, altdan-altdan ona baxdığımı görüb, yaxın gəldi və boynumu qucaqlayıb üzümədən öpdü. Kövrəlib ağladım. Tumanının ətəyi ilə göz yasını silə-silə:

-Ağlama, səni çox istəyirəm! - dedi.

Mızıldanaraq:

-Məni çox istəmirsən. Bir nehrədən sarı mənə igid öləsən, - dedin.

Arvad gülümsədi, təkrar məni öpərək: "İgid ölmək hər kişiyyə qisməti olmur, bala. - Dedim ki, o nağıllardakı igidlər var ha, onlar kimi olasan da, yəni".

Çox-çox sonralar, başımız müsibətlər çəkəndə, torpaqlarımız işğal olunub, el-obamıza şəhid tabutları gələndə başa düşdüm ki, nənəm mənə qarğış yox, alqış edibdir. Sən demə, igid ölmək hər kəsə nəsib olmurmuş... Mənim yazıq nənəm, ağıllı nənəm...

Nənəmgül yatan otağın bir küncündə bəzəkli, qədim bir sandıq vardı. Sandığın üç qıfıl yeri olsa da, nənəm heç vaxt sandığın ağzına qıfıl vurmazdı. Ona görə ki, biz onun qorxusundan, nəinki sandığın ağzını açmağa, heç sandığa yaxınlaşmağa belə cürət etməzdik. Arada nənəm özü sandığı açıb oradan bir şey götürəndə, biz uşaqlar arı pöhrəsi kimi dövrə vurub nənəmizə başına toğalasdıq. İlahi, sandıqdan elə gözəl iy gələrdi ki, adam bir anlıq huşunu itirmək vəziyyətində qalırdı. Gülab, naftalin və ətir qoxulu iylər bir-birinə qarışaraq adamın ruhunu canından alıb, sanki göylərə aparardı.

Öz gözlərimlə görmüşdüm, sandıqda nənəmin bir saçaqlı şalı, üç ədəd kalağayısı vardı. Kalağayının biri ağ, qıraqları butalı olanın, nənəm həmişə toya, xeyir işlərə gedəndə başına bağlardı. O biri kəlağayı "noxudu" kəlağayı deyilən kəlağayı idi ki, onu da elə belə qonşu-bacaya gedəndə bağlardı. Zil qara bir kəlağayısı da vardı ki, onu da iraq olun, yasa, hüsrə gedəndə başına örtərdi. Hər üç kəlağayı nənəmə çox yaraşardı. İllah ki, ağ kəlağayı, nənəmi elə gözəl göstərərdi ki, böyük bacım demişkən, adam ona baxanda şişərdi.

Nənəmin sandığında bir-iki dəst xeyirə, şərə geyinmək üçün paltarları da vardı. Bu paltarları elə səliqəylə qatlayıb sandığa qoyardı ki, elə bil bir də heç vaxt o paltarları əl vurulmayacaqdı.

Sandıqda bir daraq, bir də gözəl naxışlarla bəzədilmiş güzgü də vardı. Onlar həmişə paltarların altında olardı. Yalnız bircə dəfə, böyük bacımın toyunda gördüm ki, nənəm o güzgyə baxa-baxa saçlarını darayır. Amma çiyinləri titrəyirdi, deyəsən o ağlayırdı. Anamın dediyinə görə, daraqla güzgü babamdan nənəmə yadıqar qalıbmış. Böyük bacımı uşaqların hamısından çox istəyirdi nənəm, yəqin arzusu varmış ki, onun toyunda abırlı-başlı bəzənib, düzənsin.

Nənəm ölən gününə kimi oruc-namazından əl çək-mədi. Xəstə olan vaxtlarında da namaz qılar, orucunu tutardı.

Heç yadımdan çıxmaz, yayın qorabışirən ayı idi. Havalər çox isti keçirdi. Oruculuq ayı həmin yaya düşmüşdü. Nənəm oruc idi. Amma iş-gücündən də əl çəkmirdi. Noxud, mərcinin yolunan vaxtı idi. Dünəndən evin böyrün-

dəki bir parça yeri təmizləyib, ora noxud yolub tökmüşdü. Günün altında quruyub, qabığından çırtlayan noxudu döyüb, sovurub yığırdırmalıydı.

Dərz-dərz tökülmüş noxud yığını kiçik bir tərəni xatırladırdı. Nənəmin iri bir toxmağı da var idi. Biz uşaqların o toxmağa gücümüz güclə çatardı. Nənəm isə onu başının üstünə qaldırır və qalaq-qalaq qalaqlanmış noxud dərzlərinə endirirdi. Hər zərbə endiriləndə, noxudlar qınalanıb ətrafa səpələnərdi. Nənəmizlə biz uşaqların bir sövdələşməsi də vardı, xırman deyilən, şirələnmiş sahədən noxud kənara düşsəydi o bizim idi. Biz uşaqlar həmin noxudları qablara yığıb günün sonunda nənəmizə verərdik. O da bizə pensiyasından beş-on qəpik pul verərdi.

Həmin gün çox möhkəm isti vardı. Günəşin yandırıcı şüası adamın sir-sifətini qarşıtmışdı. Belə istidə oruc tutmuş nənəmizin birdən-birə ürəyi dayandı və o, üzüqoylu noxud dənlərinin üstə yıxıldı. Biz qışqırdıq. Səsimizə qonum-qonşular tökülüşüb gəldi, nənəmizin üz-gözünə, sinəsinə su töküüb ayıldılar. O, gözlərini açıb özünə gələndə qonum-qonşudan bircə bunu soruşdu:

-Siz Allah, mənə su içirdib, orucumu batıl etmədiniz ki?!.. Məni günaha batırmadınız ki?!..

Qonşular and-aman etdilər ki, belə iş olmadı, sənə su içirtmədik. Ondan sonra nənəm arxayınlaşıb, "Şükür sənə, ilahi", dedi.

Həyətimizdə "peşkar" deyilən bir yer vardı. Ora xırman yeri də deyirdik. Taxılı oraqla, dəryazla biçdikdən sonra, dərz vuraraq daşıyıb həmin xırman yerinə tökərdik. Sonra ata qoşulmuş vəli taxılın üstə dövrə vurduraraq, onun buğdası çıxana qədər döyərdilər.

Biz uşaqlar da, növbə ilə vəlin üstünə minərdik. At yorta-yorta getdiyindən biz də vəlin üstə nehrə kimi çalxalanardıq.

Toz-torpağa batsaq da, vələ minmək bizə özgə ləzzət verirdi. Xırman vaxtı hünü deyilən xırda bir həşarat vardı, gözlə güclə görünərdi. Amma adamın üz-gözünü elə dalayardı ki, deyərdin, bəs, adamı eşşək arısı çalır. Nənəm həmişə deyərdi ki, nə yaxşı bu hünüyə Allah boybuxun verməyib, yoxsa öldürmədiyi adam qalmazdı. Belə vaxtlarda nənəm mis kasada nöyüt gətirər və əskini nöyütə batırıb bizim boyun-boğazımıza sürtərdi. Nöyütün iyinə hünülər adama yaxın gəlməsə də, amma boyun-boğazımızı nöyüt yandırır dərisini qızardardı.

Taxıl dərzləri döyülüb başa çatdıqdan sonra, axşamçağı onu nənəm sovurardı. İri mis məcməyiyə taxılı doldurub başı üzünə qaldırır və silkələyə-silkələyə yelə verərdi. Bir mahnısı da vardı, taxılı sovura-sovura oxuyardı: "Yel baba, yel baba, de hardasan, gəl baba..."

Qəribədir, nənəmin bu sözlərindən sonra, hardansa külək peyda olar və nənəmin başı üzünə qaldırdığı məcməyidəki taxılın samanını, çör-çöpünü elə süpürüb aparardı ki... Buğda sovrulandan sonra onu xəlbirə vurardı. Yazıq nənəm bunların hamısını özü edərdi, ta buğda

kişələrə yığılıb, "əlyeri" deyilən dama daşımına qədər.

Anam ildə dünyaya bir uşaq gətirdiyinə görə daima əliuşaqlı olardı. Doğduğu uşaq ayaq açıb yeriməmiş, yənə də anamın qarını burnuna dəyərdi. Anam doqquz uşaq dünyaya gətirmişdi. Uşaqların çoxu da qız idi. Atalar sözüdür, deyir: "kasıbın arvadı dişi, inəyi erkək doğar, varlığının isə arvadı erkək, inəyi dişi doğar".

Anam hər qız uşağı dünyaya gətirəndə atam deyindən. Atamın deyinməyi nənəmin xoşuna gəlməzdi. "Naşükürlük etmə, bala, ailələr var, o qızın çölə atılan dırnağına gəzir. Allaha acıq gedər, belə nasaza sözlər danışma", deyər atama məzəmmət edərdi.

Atam da nənəmin bu sözlərindən sonra bir daha bu barədə söhbət açmazdı.

Qış vaxtları evimizin içindən həmişə nəm əski iyi gələrdi. Çöl-bayır saxta-sazaq olduğuna görə, yeni doğulan uşağın əski-üsküsünü evin içində, sobanın yaxınlığındakı divara bərkidilmiş ipdən asardılar. Sobanın istisi dəyib, qurutduğu nəm əskilərin çox qəribə iyi gəlirdi evdən. Bu iyi o vaxt çox xoşlayırdım. Bu iy körpə uşağın bələyinin iyinə oxşayırdı...

Uşaqların bütün götür-qoyu nənəmizin əlindən gəlib gedərdi. Anam dünyaya uşaq gətirəndə onun doğduğu uşaqları da nənəm özü tutardı. Onun bu işdə çox böyük səriştəsi vardı. Uşaqların əksəriyyəti qış vaxtı, özü də gecəyarsı doğulardılar. Kasıb yaşayan adamlar üçün bu əlavə çətiliklər yaradardı. Anamın doğacağı ayı, bəzən günü də, beş-üç gün fərqiylə də olsa nənəm bilərdi.

-Gəlin, bu ay ayındır ha, sənin... Yır-yığışını et, hazırlığı gör! - deyərdi.

Bəzən anam nənəmin təkrar-təkrar dediyi bu sözlərdən inciyən kimi olardı. Açıq deməsə də, dilinin ucunda deyib deyərdi:

-Evin tikilsin, arvad, elə bil doğan mən yox, budur. Bilirəm də, hazırlığı görmüşəm...

Anamın sancıdan divara söykənib, qıvrıla-qıvrıla necə ağladığını indinin özündə də unuda bilmirəm. Nənəm isə bir söz belə demədən, sakitcə əlləşərdi. Belə vaxtlarda o ikiqat zirək olurdu. Yaşına uyğun olmayan bir zirəklik vardı onda. İş çəld və səliqəli gərərdi.

Biz uşaqlar yan otaqda kirimişcə gözləyərdik. Uşağın qız və ya oğlan olduğunu yenə də nənəmizin sözlərindən anlayardıq. Qız olanda nənəm bir az uca səsle:

-Canın yansın sənin, bunun boyuna bax, hayçı-qaraycılığına bir bax, - deyərdi.

Uşaq anadan olandan sonra nənəm həmişə anama xəşil çalardı. Xəşilin artıq-urtuğundan biz böyük uşaqlar da yeyərdik. İçinə kərə yağ və çoxlu ədvalar qatılmış xəşili yeməklə doymazdıq. Elə bil doğan yazıq anamız yox, biz idik.

Doqquz uşağın heç birinin ağ mələfəyə büküldüyünü görmədim. Onların əski-üsküsü atamızın könhə şalvar, köynəyi, bir də nənəmlə, anamın cırıq-sökük, daha kara

gəlməyən nimdaş pal-paltarları olardı. Nənəm həmin köhnə şalvar köynəyi, paltarları səliqə ilə qayçılayıb kəsər, uşaqlar üçün əski düzəldərdi.

Nənəm həm də çox savadlı türkə-çarə qadın idi. O, bizim həkimimiz idi. Yeni doğulan uşağın ongunlüyündən sonra onu yuyundurur, sonra da burnunun üçundan, yanaqlarından, dabanından, yanından iti lezvayla qan alardı. Hələ indiyə kimi də bilmirəm bunlar nəyə görəymiş?

Uşaq vaxtı mən göy öskürək deyilən bir öskürək tutmuşdum. Bu elə bir axmaq öskürək idi ki, adamı yaxalayanda az qalırdı nəfəsin kəssin. Elə bərkədən öskürürdüm ki, az qalırdı ciyərlərim ovulub ağzından tökülsün. Öskürək tutanda adam göyərək keçirdi.

Mən öskürək tutan günün səhəri nənəm böyük bacımı bayıra səsləyib onu harasa göndərdi. Bir azdan bacım kasada süd gətirdi. Nənəm onu stəkana töküüb mənə içirdi. Südün dadı başqa idi. Ömrümdə belə qəribə tamı olan süd içməmişdim. Süd həm qatı, həm də bir az turşməzə idi.

O südü içən günün səhəri mənim öskürəyim xırp kəsildi. Günortaya yaxın bacımı yanlayıb dünən mənə nənəmin içirdiyi o südün nə südü olduğunu soruşdum. Axı, südü o tapıb gətirmişdi. Həm də, bacımın arada mənə baxıb bic-bic gülməməsi məni şübhələndirmişdi.

Bacım isə nənəmin bu barədə ona bərk-bərk tapşırığını bəhanə gətirib susdu. Axırda, çarəsiz qalıb, nənəmin balıncımın altına qoyduğu konfeti ona verəndən sonra siri açacağına söz verdi. Konfeti ona verdim. Bacım əyilib qulağıma dedi ki, sənin içdiyən süd qonşumuzun eşşəyinin südüdür.

Bu sözləri bacımdan eşidəndə əhvalım döndü. O dəqiqə ürəyim bulandı. Mənim öyüməyimlə bacımın həyə-tə qaçmağı bir oldu.

Anam həftədə bir dəfə böyük bacımın uzun, kılkalı saçını mis kasaya tökülmüş ayranla yuyardı. Hər yuyanda da deyirdi ki, bu boyda yekə qızsan, amma saçını özün yuya bilmirsən. Belə vaxtda nənəm əyilib az qala güclə eşidiləcək səslə anamın qulağına deyirdi: "Gəlin, başuva dönüm, sən bu evə gələndə saçını mən yumurdummu?! Nə tez yadımdan çıxdı o günlər? Uşaqdır da, öyrət yusun". Sonra o, dizə çöküb anamı ehmalca dirsəyi ilə kənara itələyər və bacımın uzun saçlarını toparlayıb mis kasadakı ayrına salıb isladar, sonra isə islanmış tükləri qolunun üstünə sərərək darağın iri dişləriylə yavaş-yavaş kılkalı alardı. Saçın ki kılkalı açıldı, daraq saçda elə axardı ki, baxanda adamın ürəyinin qıdığı gələrdi. Nənəm arada darağa diqqətlə baxardı, gözüne bir şey sataşanda ayağa durub bir az nöyüt gətirər və təmiz ilıq suyla qarışdırıb, lap axırda bacımın saçını nöyütlü suyla yuyardı. Bunun səbəbini nənəmizdən soruşanda isə bir söz deməzdi... Amma bunun səbəbini bilirdik. Qonşu arvadı da qızının saçlarını nöyütləyəndə deyirə-deyirə deyirdi: "Ay sən

görüm, əlin heç yar əlinə dəyməsin, bu bit-sirkəni hardan doldurmusan e, başına?"

Çox kasıb yaşayırdıq, külfət böyük idi. Amma mehriban idik. Evdə dava-dalaşın qarşısını ancaq nənəmiz alardı. İstər, biz uşaqların, istərsə də, ata-anamın davasının. Bəzən atam bir şeyi bəhanə edib anama əl qaldırmaq istəyəndə nənəm sakitcə deyirdi: "Uşaqların zəhrin-bağrın yarmayın, oturun yerinizdə!" O dəqiqə atam sakitləşərdi.

Nənəm məni çox istəyirdi.

-Sən babana oxşamısan, - deyərdi.

-Babam necə adam olub? - soruşardım.

-O çox yaxşı adam idi, - deyərdi.

-Atam da babama oxşayıb? - soruşardım.

-Yox, atan zəhəndə tuluğudur! - deyərdi.

Kasıb olduğumuza görə yatacaq az olardı. Qış ayları od-ocaqdan yaman korluq çəkərdik. Nənəm belə vaxtlarda təndirdə çörəkləri bişirdikdən sonra, təndirin közünü saca yığar və biz yatdıqlımız otağa qoyardı. Köz də bir az istilik verəndən sonra yanib külə dönərdi. Uzun qış gecəsində tir-tir titrəyərdik. Uşaqlar "başdı-ayaq" yatardılar ki, qızınısınlar. Mən isə, döşək olmadığına görə, yorğanı ikiqat edib arasına girərdim. İkiqatlanmış yorğan arasında yatanlar olubsa, yəqin anlayanlar ki, belə yatmaq çox əzablıdır. Səhərə qədər dizlərini qucaqlayaraq bir böyrün üstə yatmalısın.

Soyuqdan titrədiyimi hiss edən nənəm mənə yaxınlaşıb ağzını qulağıma tutar və gülə-gülə deyirdi:

-Döz, çətini böyüyənəcəndir. İnşallah, böyüyüb arvad alarsan, ondan sonra üşüməzsən.

Nənəmin o sözlərindən sonra içimdə, elə bil ümid işığı yanardı, bədənim qızınardı... Mən necə qışı həmin ümid işığının hesabına yola verirdim..

Nənəm imanlı və halal adam idi. Mən heç vaxt onun kiminsə dalınca danışdığını, qeybət etdiyinin şahidi olmamışdım. Bir sözü vardı, həmişə işlədərdi: "Adam gərək özünü qədrdən-qrübədən salmasın".

Çox qənaətcil arvad idi, həyə-t-bacamızda çoxlu toyuq-cücə, evimizdə yavanlıq olsa da, o bizə hər şeyi cürə ilə verərdi. Qarnımız doyardı, amma gözümüz həmişə yeməyin dalınca qalardı. Əlinin duzu vardı. İstər plov bişirsin, istərsə də adicə soğansu, o qədər ləzzətli olardı ki... Yemək bölməkdə də səriştəsi böyük idi. Kimə hansı ət tikəsin atacağını yaxşı bilirdi və həmişə də eyni qaydayla yeməyi çəkirdi. Zarafat deyil, on iki nəfər ailə üzvünə bir toyuğu, yaxud da cücəni bölmək asan iş deyildi.

İndinin özündə də nənəmin o vaxtlar bişirdiyi iki yeməyin həsrətini çəkirəm. Biri cücə cığırması idi, o biri isə soğansu deyilən bir yemək. Cücə cığırmasını elə bişirərdi ki, adam cücənin sümüklərini də gəmirərdi. Belə vaxta arvad gülüb deyirdi ki, ay bala, bu sümükləri gəmirib, yediniz, bəs, həyətdəki itə nə atacağıq?

Soğansu deyilən yemək isə dadlı olsa da, uşaq vaxtı bizim ən çox zəhləmiz getdiyi yemək idi. Həftədə heç ol-

masa üç-dörd dəfə bu yeməkdən bişirərdilər. Adamın qarnı doymazdı. Bir yağda qovrulmuş soğan idi, bir də su. Yemək bişənə yaxın isə bir ədəd də yumurta çalardılar o yeməyin içinə ki, dadlı olsun. Axşamçağı qoyundan, maldan gələn kimi birinci ocağın üstündəki qazanın ağzını açıb baxardıq. Necə ki, soğansu bişdiyini görüb hirsələnər və: "ehh, yenə də soğansu", - deyib dodağımızı sallardıq. Belə vaxtlarda nənəm bizi danlayıb deyərdi:

-Qudurmayın bala, adam var ona da həsrətdir.

Uşaq vaxtı bir az qarınqulu olmuşam. Gözüm həmişə nənəmin çömçəsində olardı. Qabıma atılan əlavə xırdaca ət parçası da məni sevindirirdi. Böyük bacımla qazan dibi qaşmaq üstündə həmişə mübahisə edərdik. Bu mübahisəni yenə də onun sözləri kəsərdi. Belə vaxtda deyərdi ki, qazan dibi yeyən adamın toyunda yağış yağar.

Kənd uşağı oduğumuza görə yağışın, palçıqın nə olduğunu yaxşı bilirdik. Guya, toyumuzda yağmasın deyər, tezçəli qazanı bir-birimizə tərəf uzadıb: "al, sən ye!" - deyərdik.

Həyatimizin bir tərəfində təndirimiz var idi. Təndiri nənəm özü qoyardı. Onun palçığını da, şirəsini də özü hazırlayardı. Bir-iki həftə palçığı qıçqırtdıqdan sonra təndiri qoyardı.

Nənəmin bişirdiyi çörəklərin ətri, iyi başqa idi. Təndirə çörək yapanda nənəm qoluna "qolçaq" deyilən, bərk parçadan düzəltdiyi ələkfason bir şey keçirərdi. Amma həmin qolçağın barmaqları olmazdı, elə dirsəkdən əlin üstünə qədər olan yeri tutardı. Bu da, təndirə çörək yapanda qolun təndirə yapışmasının qarşısını alardı.

Nənəm təndirə çörək yapanda bizi təndirin yanına qoymazdı. Deyərdi ki, ayağınız ağır olar, kündələr kütə gedər. Biz uşaqlar da uzaqdan durub baxardıq. Necə ki, çörəklər çıxarılıb tabaxa yığıldı, nənəm axırıncı çörəkdən kəsib hərəməzə bir əlcə verərdi. Nə qədər qonum-qonşu uşaqlarının o həndəvərdə olanı olsaydı, nənəm onları da çağıraraq isti çörəkdən verərdi. Bu bizə xoş gəlməzdi. Niyə çörəyimizi onlara verib qurtarırsan, deyər nənəmizə etiraz etmək istəyəndə; "siz qələtinizi edin, oturun yerinizdə, uşaqlılar şişib, elərlər", deyərdi. Lap axırda, ağzı sulana-sulana onun əlinə baxan itimizin də payını kəsməzdi, ona da bir parça çörək atardı, "o dünyada adamın üz-gözünü cırar", - deyərdi.

Nənəm çörək bişirəndə biz uşaqlar Allaha yalvarardıq ki, heç olmasa kündədən bir-ikisi kütə getsin. Kündə kütə gedəndə təndirə yapışmış qazmaq üstə davamız düşərdi.

Soyuq havalarda dövrə vuraraq, təndir üstə oturub qıçqlarımızı təndirin içinə salaraq ayaqlarımızı təndirin istisində isitməyin özgə ləzzəti vardı. Təndirin istisi adamın canına yağ kimi yayılırdı.

Nənəm çox ağıllı, həm də, tədbirli bir arvad idi. Uşaq vaxtı çox ağlağan olmuşam. Axşamüstü, şərqişən vaxtı, naxır kəndə töküləndə məni ağlamaq tutardı. Heç bir

səbəb olmadan başlardım öz-özümə ağlamağa. Bir gün yenə də ağlamaq istərkən nənəm ehmalca mənim qolumdan yapışdı və çəkə-çəkə gətirib həyəət qapısının ağzında arxasıüstə yerə yıxdı. Sonra bir dizini bu qolumun üstə, o biri dizini də o biri qolumun üstə qoydu. Əyilib qapının ağzından bir qaloş parası götürdü və düz ağzımın üstə vurdu. Zərbədən ağzım qanadı. Nənəm ovcunda tutduğu duzu dodaqlarımın üstünə töküüb bir neçə dəfə də qaloşun altıyla vurdu. Paralanmış dodaq ola, duz ola, elə bil imanım-dinim yandı. O tərgidən, bu tərgidən, bir də heç vaxt axşamçağı ağlamadım.

Bu hadisənin üstündə çox illər keçəndən sonra bir ki-tabdən oxudum ki, uşaq axşamçağılar bir səbəb olmadan ağlayırsa, demək, o, ata-anasının "başını yemək" istəyir. O uşağın ağzına duz töküüb, qaloşla vurmaq lazımdır ki, uşaq bu axmaq vərdişindən əl çəksin.

Təsərrüfatımız böyük idi, qara malımız, qoyun-quzumuz, həyəət-bacada toyuq-cücəmiz vardı. Əkin sahəmiz də böyük idi, yay vaxtı bostanımız bol olardı. Həm kəsibçılıqdan, həm də yemədiyimiz məhsulları qonum-qonşuya satardıq.

Nənəmin bir tərəzisi vardı. Tərəzinin gözləri həsir pisələrinəndən hörülmüşdü. Süzülüb getməsin deyər, qıraqlarına bərk parçadan yamaq salınmışdı. Tərəzinin içində bir kiloluq çəki daşı da var idi. Bu çəki daşı qoşa yumruq boyda idi. Qap-qara çaylaq daşı idi.

Nənəm o tərəziylə bir şey çəkəndə, elə bil o tərəzidə imanını çəkirdi. Tərəzinin o həsir gözləri ki, bərabərləşdi, hə, onda arvad bir az da artıq atıb deyərdi ki, bu da halallıq olsun.

Kəndimizdə Qaraqız deyilən lal bir arvad var idi. Həmişə yağlı, şori və bostan məhsullarını gəlib nənəmdən alardı. Biz uşaqlar ondan çox çəkinərdik. O həyəətə girəndə küyüyüb həyətdən çıxardıq. Qəribə gülüşü vardı. "pə-pəhhh" deyib elə qəh-qəhə çəkərdi ki, adamın başında tükləri biz-biz durardı.

Qaraqız nənəmə çox inanırdı. Nənəm də onun dilini elə bilirdi ki... Bəzən saatlarla onların bir-biriylə "söhbət" etdiklərinin şahidi olmuşduq. Qaraqız çox diqqətçil və gözdən tükqapan bir arvad idi. Hələm-hələm ona bir şeyi bəyəndirmək olmazdı. Xiyarın əyri-üyrüsünü, pamidurun kələn-kötürün seçib atar, harda malın fəri var onu tərəziyə qoyardı. Gözünü də tərəzidən çəkməzdi. Bir şey alanda dizə çökər və gözlərini tərəzinin pərsənginə elə dikərdi ki, elə bil aldığı pamidor, xiyar deyil qızıldır. Nənəm də altdan-altdan onun hərəkətlərinə baxıb, dodaqaltı qımışardı.

O çəki daşı bizim evdə müqəddəs sayılırdı. Nənəmin qorxusundan o daşa əl vurmağa cürət etməzdik. Tərəzi ilə çəki daşının evimizdə öz yeri vardı. Eyvanın küncündə, divara çalınmış mıxdan asılardı tərəzi. Çəki daşı da həmişə tərəzinin bir gözündə olardı.

Bir dəfə əriyin çəyirdəyini sındırmaq üçün o daşı tə-

rəzinin içindən götürüb həyəətə apardım və bir neçə ərik dənəsinin qabığını onunla əzdim. Birdən-birə necə oldu,sa, çəki daşı ərik dənəsindən yayınıb altadakı daşa dəydi və xırdaca, barmaq boyda bir hissə qopub yerə düşdü. Diqqətlə baxmayınca daşdan qopan yeri ayırd etmək olmazdı. Amma necə olsa, çəki daşıydı, nə vaxtsa nənəm bunu biləcəkdi.

Fəncən daşı aparıb yerinə qoydum və bu barədə evdə heç kəsə bir söz demədim. Üstündən bir müddət keçdi, bir gün yenə də Qaraqız arvad bizə gəlmişdi, deyəsən, bu dəfə şor alırdı. Nənəm tərəzidə şoru çəkib ona verdi. Arvad çıxıb getdi. Bir azdan qonşuluğumuzda yaşayan hesab müəllimi Şaban müəllim də gəlib şordan, noxuddan nə isə alıb getdi. Sonra bir neçə qonşu da gəlib nənəmlə alver etdilər. Bu zaman qərribə bir hadisə baş verdi. Bir də gördük ki, Qaraqız arvad hay-küylə bizim evə tərəf gəlir. O çatar-çatmaz həyətdə bir hənğamə qopartdı ki, gəl görəsən. Nənəm tez həyəətə düşüb baş verənlərlə maraqlandı. Qaraqız arvad əlindəki şoru nənəmə göstərərək, qiyamət qoparırdı. Nənəm isə onu sakitləşdirməyə çalışaraq, nə baş verdiyini öyrənmək istəyirdi.

Qaraqız isə əlindəki şoru nənəmə göstərərək nə isə başa salmağa çalışırdı. Deyəsən, nənəm onu anlamışdı. Qaraqız bu dəfəki aldığı şorun kilodan az olmasından narazılıq edirdi.

Nənəm şoru onun əlindən alıb tərəziyə qoydu və çəkdi. Hər ikisi gözlərini tərəzinin pərsənginə dikmişdilər. Tərəzinin hər iki gözü bərabər dayanmışdı.

Nənəm özü də fikirliydə. O, çəki daşını əlinə alıb, o tərəf-bu tərəfinə baxdı... Birdən o daşın qırağından bir çimdik yerin qopub düşdüyünün gördü. İlk dəfə idi ki, nənəmin utandığandan sifətinin qızardığını gördük. O evə dönüb yağdan, şordan əlinə nə keçdisə gətirib Qaraqızın torbasına qoyub onu yola saldı, heç pul da almadı.

Sonra arvad çəki daşını bizə göstərüb:

-Bu kimin işidir? - soruşdu.

Qorxumuzdan heç kəs cıncırını belə çıxartmadı

Arvad dərindən köks ötürüb:

-Siz məni günaha batırdınız! - dedi və ağladı.

Üstündən çox illərin keçməsinə baxmayaraq, hələ də məni düşündürən bir məsələnin narahatçılığını keçirirəm. Necə oldu ki, ömründə bircə gün də dərs oxumayan, savadsız, lal-kar olan bir qadın çəki daşından qopmuş dirnaq boyda bir tilişkəyə görə tərəzinin səhv çəkdiyini hiss edə bildi, amma ali təhsili olan və uzun müddət riyaziyyatdan dərs deyən bir müəllim bunu hiss edə bilmədi.

...Nənəmiz yüz yaşında dünyasını dəyişdi. Allahdan dilədiyi kimi bir gün də olsun yorğan-döşəkdə xəstə yatmadı. Elə sağ-sağlam, axşam yatağına girib yatdı və bir də səhər oyanmadı...

Birinci dəfəydi ki, həmin səhər ev adamları ondan

qabaq yerlərindən durmuşdular. O isə həyəət-bacada gözə dəymirdi. - Yəqin, naxoşlayıbdır! - deyə heç kəs qıyıb onu oyatmadı. Amma narahat idik.

Ev adamlarından kimsə nənəmizin yatdığı otağa yaxınlaşdı. Yaxınlaşmağıyla ağlaya-ağlaya geri dönməsi bir an oldu...

Mən onun ölümünü öz gözlərimlə gördüm. Arxası üstə dümdüz uzanmışdı. Gözləri yumuluydu. Mənə elə gəldi ki, nənəm öləndən zaman öz gözlərini də özü öz əliylə qapamışdı. Çünki onun bir əli sinəsində, o biri əli isə gözlərinin üstə quruyub qalmışdı. Sifəti ağappaq, nurlu idi. Bir azca gülümsər çöhrəsindən, sanki bəxtəvərlik yağırdı. Onu ağrısız-əzabsız öz dərgahına apardığına görə, yəqin, Allahına şükranlığıydı onun bu gülümsər çöhrəsi.

Nənəm günortaya yaxın dəfn olundu. Qəbiristanlığa aparılarkən mən də onun cənazəsi qoyulmuş mafaya çiyinlərimi söykədim. Qu quşunun tükü kimi yüngül idi nənəmin cansız bədəni. Yazıq arvad, heç kəs inciməsin deyə, elə bil, öz cənazəsini də məzara özü aparırdı.

Nənəm böyük bacıma bir vəsiyyəət etmişdi. Tapşırılmışdı ki, Qaraqızın bundan sonra aldığı nə olacaqdısa, onu tərəzidə artıq çəksin. Nənəmiz son günlərində yəqin ki, bunun xiffətini edirmiş.

Onun vəsiyyəətini böyük bacım yerinə yetirirdi. Qaraqız arvad hər dəfə bir şey almağa gələndə bacım çəkildən əlavə onun qabını doldurmamış yola salmazdı. O da, iki əlini qoşalaşdırıb üzünə qoyar və boynunu əyərək gözlərini yumub ölmüş nənəmizi belə yad edirdi.

Nənəmin qırx mərasimini yola verəndən sonra birdən-birə o çəki daşı da yoxa çıxdı. Hara getdi, kim aparıldı bilən olmadı. Hamımız çox qəmləndik. Axı, nənəmizi bizə ən çox xatırladan o çəki daşı idi. O çəki daşı, elə bil, nənəmin ruhu idi. Birdən-birə o ruh da bizi tərk edib getmişdi...

Çəki daşından sonra Qaraqızın da ayağı bizim həyətdən kəsildi. O, bir daha bizim evə gəlmədi. Get-gədə evimizin səliqə-səhmanı da pozuldu. Atamla, anam hər gün bir-birləriylə deyindirilər, günlərlə küsülü qalırdılar, onları barışdıran da olmurdu. Uşaqların birinin sözü, o birinin boğazından keçmirdi, tez-tez dava-dalaş edirdilər.

Həyətimizin mer-meyvəsi, bostan-tərəvəzi yavaş-yavaş solub-solxurdu, alan olmurdu. Mal-qaranın yağ, pendiri də azalmışdı. Həyətdə, güllüyaylıq kimi rəngbərəng olan, toyuq-cücələr də qırılıb, azalmışdılar. Evimizin urvatu, xeyir-bərəkəti də çəkilməmişdi, ziyan ziyan üstündə dəyirdi həyəət-bacamıza.

...İllər ötdükcə dünyanın nizam-tərəzisi də yavaş-yavaş dəyişib, pozulmağa başlayırdı... Elə bil, bizim evi də, el-obanı da, hətta kainatı da səhmana salan nənəm və bir də onun çəki daşı imiş...